Algebra a diskrétna matematika

doc. RNDr. Jana Šiagiová, PhD.

Prehľad z 10. týždňa

Algebraické štruktúry s jednou binárnou operáciou

Binárna operácia φ na množine M je zobrazenie $\varphi : M \times M \to M$.
Z faktu, že φ je zobrazenie vyplýva, že

- každá binárna operácia je *uzavretá*; t. j. $\forall x, y \in M : \varphi(x, y) \in M$,
- výsledok operácie je definovaný pre *každú* usporiadanú dvojicu z $M \times M$, t. j. $\forall x, y \in M\ \exists z \in M : \varphi(x, y) = z$.

Známe príklady:

Číselné operácie: sčítanie, odčítanie, násobenie, max, min.

Množinové operácie: prienik, zjednotenie, rozdiel.

Označenie: Ak sa nejedná o známe operácie, najčastejšie používané označenie binárnej operácie je $*$, $\circ, \oplus$ alebo $\otimes$; píšeme $x * y, x \circ y$ atď.

Vlastnosti binárnych operácií

Nech $*$ je binárna operácia na množine M. Hovoríme, že operácia $*$ je

- **komutatívna**, ak $\forall x, y \in M : x * y = y * x$
- **asociatívna**, ak $\forall x, y, z \in M : (x * y) * z = x * (y * z)$

Nech $*, \circ$ sú dve binárne operácie na M. Hovoríme, že

- operácia $*$ je **zľava distributívna** vzhľadom na operáciu $\circ$, ak $\forall x, y, z \in M : x * (y \circ z) = (x * y) \circ (x * z)$,
- operácia $*$ je **sprava distributívna** vzhľadom na operáciu $\circ$, ak $\forall x, y, z \in M : (x \circ y) * z = (x * z) \circ (y * z)$,
- operácia $*$ je **distributívna** vzhľadom na operáciu $\circ$, ak je vzhľadom na $\circ$ distributívna zľava aj sprava.

Neprázdna množina M spolu s jednou alebo viacerými binárnymi operáciami tvorí **algebraickú štruktúru**.

Grupoid

Nech M je neprázdna množina a $*$ binárna operácia na M. Potom dvojicu $(M, *)$ nazývame **grupoid**.

Ak M je konečná, jedná sa o *konečný grupoid*; inak *nekonečný*.

Rád grupoidu je veľkosť množiny M; označujeme ho $|M|$.

V prípade, že je operácia $*$ komutatívna, tak hovoríme, že grupoid je **komutatívny**, alebo **abelovský**.

Pologrupa

Pologrupa je grupoid $(M, *)$, v ktorom je binárna operácia $*$ asociatívna.

Príklad 1: Rozhodnite, či sú nasledujúce štruktúry pologrupy.

a) $(\mathbb{N}, +)$

b) $(\mathbb{N}, \cdot)$

c) $(\mathbb{Z}, -)$

d) $(\mathbb{Q}, +)$

e) $(\mathbb{Q}, \cdot)$

f) $(\mathbb{R} - \{0\}, \cdot)$

g) $(\mathbb{R} - \{0\}, /)$

h) $(\mathbb{C}, +)$

Odpoveď: a) áno, b) áno, c) nie d) áno e) áno, f) áno, g) nie, h) áno

Príklad 2:

a) Štruktúra $(\mathbb{N}, *)$, kde $\forall m, n \in \mathbb{N} : m * n = \max\{m, n\}$, je abelovská pologrupa.

b) Príklad nekomutatívnej pologrupy je štruktúra $(M_X, \circ)$, kde M_X je množina všetkých funkcií $f : X \to X$ a operácia $\circ$ je skladanie funkcií.

Príklad 3:

Nech množina $M = \left\{ \begin{pmatrix} 1 & n \\ 0 & 1 \end{pmatrix}, n \in \mathbb{N} \right\}$ a operácia $*$ je násobenie matíc.

Dvojica $(M, *)$ je komutatívna pologrupa, pretože násobenie matíc je asociatívna operácia a navyše pre tento typ matíc platí aj komutativita.

Monoid

Nech $(M, *)$ je pologrupa.

Prvok $e \in M$ sa nazýva **neutrálny** (jednotkový), ak

$$\forall x \in M: \ x * e = e * x = x$$

Pologrupa $(M, *)$, ktorá má neutrálny prvok, sa nazýva **monoid**.

Príklad 4: Overte, či sa jedná o monoidy.

a) $(\mathbb{N}, +)$

b) $(\mathbb{N}, \cdot)$

c) $(2^{\mathbb{N}}, \bigcup)$

d) $(2^{\mathbb{N}}, \bigcap)$

Odpoveď: a) nie, b) áno, c) áno, d) áno

Príklad 5: Zistite, či sú nasledujúce štruktúry monoidy a overte ich komutativitu.

a) $(\{0, 1, 2, 3\}, *)$, kde $m * n = \max\{m + n, 3\}$

b) $(\{0, 1, 2, 3\}, *)$, kde $m * n = \min\{m + n, 3\}$

c) $(M, \cdot)$, kde $M = \left\{ \begin{pmatrix} a & b \\ c & d \end{pmatrix}, a, b, c, d \in \mathbb{Z} \right\}$

Odpoveď: a) nie je algebraická štruktúra, b) komutatívny monoid c) nekomutatívny monoid

Tvrdenie 1: Ak v monoide existujú neutrálne prvky e_1 a e_2, potom $e_1 = e_2$.

Dôkaz:

Predokladajme, že monoid $(M, *)$ má dva neutrálne prvky e_1, e_2.
Platí, že $e_1 * e_2 = e_2$, lebo e_1 je neutrálny prvok.

Taktiež $e_1 * e_2 = e_1$, lebo e_2 je neutrálny prvok.

Dostali sme, že $e_1 = e_2$. □

Dôsledok: Každý monoid má práve jeden neutrálny prvok.

Grupa

Nech $(M, *)$ je monoid s neutrálnym prvkom e.

Nech $x \in M$. Prvok $y \in M$ sa nazýva **inverzný** k prvku x, ak platí

$$x * y = y * x = e$$

Monoid $(M, *)$, v ktorom ku každému prvku existuje inverzný prvok, sa nazýva **grupa**.

Príklad 6: Overte, či sa jedná o grupy.
a) $(\mathbb{Z}, +)$
b) $(\mathbb{Z} - \{0\}, \cdot)$
c) $(\mathbb{Q}^+, \cdot)$
d) $(\mathbb{R} - \{0\}, \cdot)$
Odpoveď: a) áno, b) nie, c) áno, d) áno

Tvrdenie 2: Ak v grupe $(M, *)$ existujú k prvku $x \in M$ inverzné prvky y_1 a y_2, potom $y_1 = y_2$.

Dôkaz:

Predokladajme, že prvok $x \in M$ má v grupe $(M, *)$ dva inverzné prvky $y_1, y_2 \in M$, t. j. $x * y_1 = y_1 * x = e$ a $x * y_2 = y_2 * x = e$.

Potom platia nasledujúce rovnosti

$$y_1 = y_1 * e = y_1 * (x * y_2) = (y_1 * x) * y_2 = e * y_2 = y_2$$

Dostali sme teda, že $y_1 = y_2$. $\square$

Dôsledok: Každý prvok grupy má práve jeden inverzný prvok.

Inverzný prvok k prvku x označujeme x^{-1}.

Príklad 7: Množinu celých čísel si rozdeľme do dvoch množín podľa parity.

$P =$ množina všetkých celých párnych čísel

$N =$ množina všetkých celých nepárnych čísel

Uvažujme množinu $M = \{P, N\}$ s operáciou sčítania (aplikovanou medzi každou dvojicou čísel z daných množín). Dvojica $(M, +)$ tvorí grupu. Neutrálny prvok je P a inverzný prvok k N je N.

Príklad 8: Uvažujme nasledujúce množiny

$A = \{\dots, -15, -12, -9, -6, -3,\ 0,\ 3,\ 6,\ 9,\ 12,\ 15, \dots\}$

$B = \{\dots, -14, -11, -8, -5, -2,\ 1,\ 4,\ 7,\ 10,\ 13,\ 16, \dots\}$

$C = \{\dots, -13, -10, -7, -4, -1,\ 2,\ 5,\ 8,\ 11,\ 14,\ 17, \dots\}$

Dvojica $(\{A, B, C\}, +)$ tvorí grupu. Jej neutrálnym prvkom je A a platí, že $B^{-1} = C$, teda aj $C^{-1} = B$.

Pre každé prirodzené čislo k označme

$$\mathbb{Z}_k = \{n \in \mathbb{Z}_0^+, n < k\} = \{0, 1, 2, \dots, k-1\}$$

Množinu $\mathbb{Z}_k$ nazývame **množinou zvyškových tried modulo** k, alebo triedami reziduí.

Definujme operáciu $\oplus$ na množine $\mathbb{Z}_k$ nasledovne:

$\forall a, b \in \mathbb{Z}_k :\quad a \oplus b$ je zvyšok po delení $(a + b) : k$.

Operácia $\oplus$ je na $\mathbb{Z}_k$ asociatívna.

Neutrálny prvok vzľadom na $\oplus$ je $e = 0$.

Pre každé $a \in \mathbb{Z}_k, a \neq 0$ je inverzný prvok $a^{-1} = k - a$, lebo $a \oplus a^{-1} = a \oplus (k - a) \equiv 0 \pmod{k}$.

Dvojica $(Z_k, \oplus)$ tvorí **abelovskú grupu**.

Zapisujeme ju jednoducho $(Z_k, +)$.
V tejto grupe sa namiesto a^{-1} zvykne písať $-a$, pretože $k - a$ je v rovnakej zvyškovej triede ako $-a$.

Príklad 9: Inverzné prvky v grupe $(\mathbb{Z}_{11}, \oplus)$ sú nasledovné:

$-1 = 10,\ -10 = 1$

$-2 = 9,\ -9 = 2$

$-3 = 8,\ -8 = 3$

$-4 = 7,\ -7 = 4$

$-5 = 6,\ -6 = 5$